

Egy elfeledett debreceni mérnök – Haty Kálmán

Nyul Imre

helytörténész, ny. középiskolai tanár, Debrecen

Debrecen egykori mérnöke, Aczél Géza főmérnök mellett dolgozó Haty Kálmán neve kicsit elhomályosult. Pedig kettejük közös munkája nagy jelentőséggel bírt a város életében. A két mérnök a közös munka mellett baráti kapcsolatot is ápolt.

A Haty család nevének írásformája sok változáson ment keresztül, illetve több változatban él ma is. Kezdetben a Hati név látható az anyakönyvekben, majd megjelenik a Haty, a Haty és Hathy névforma is. A ma élő leszármazottak a jelenleg bemutatásra kerülő ágon a Haty névalakot használják, míg egy másik ág a 19. század végétől a Hathy nevet.

Haty Kálmán unokaöccse, Haty Károly (szül. 1895) kérésére 1939-ben a m. kir. Belügyminiszter 264.503/1939. II. a.sz.a. rendelete alapján „*a régi magyar nemességét úgyszintén a »cséffi« előnév és a rendeletben körülírt családi címer használatához való jogát igazolta.*”¹ A cséffi előnév a család, az ősök életében többféleképpen is megjelent: csiff, csiffi, chéffy, chéffi. A 19. században a család korábbi tagjai is többször kérték nemességük igazolását.

A Haty család eredeti címere²

¹ TtREL I.1.c.407_6421-1941

² Hathy család gyűjteményéből

Haty Kálmán dédapja, **Hati János** (1753–1817) Füzesgyarmat főbírója, akit hatszor választottak meg erre a posztra. Nagyapja, **Hati (Haty) Sándor** (1793–1849) tanító, főbíró, számtartó, uradalmi ispán volt. Ő is kötődött Debrecenhez, itt tanult a Debreceni Kollégiumban.³ Kálmán szülei **Hati (Haty) Sándor** (1826. március 31. Csege – 1896) és **Marjalaky Karolina** (1830. október 14. Békés – ?). Kálmán édesapja 1848-ban szerezte meg mérnöki oklevelét a budai Mérnöki Intézetben (Institutum Geometricum). Gyulán, Mezőberényben, Nagykamuton és Pécskán dolgozott mérnökként, illetve kasznárként. Több, Békés megyéhez kapcsolódó térkép fűződik a nevéhez, illetve sokat tett az egykori megyeszékhely, Gyula építészeti arculatának kialakítása érdekében. Második feleségétől, Marjalaky Karolinától nyolc gyermeke született.

Hatý (Haty) Kálmán 1863. október 6-án született Mezőberényben a család 5. gyermekeként.

Hatý (Haty) Kálmán születésének anyakönyvi bejegyzése

A kutatásom során hónapokig kerestem Haty Kálmánról fényképet, sikertelenül. Szabó Anna Viola⁴ a Déri Múzeum raktárában talált egy, az ifjú Haty Kálmánt ábrázoló festményt, ami a család egyik leszármazottjától, dr. Balla Lajostól került a múzeumba. Hosszú keresgélés után sikerült rátalálnom az egyik fiára, akitől a családi archívumból egy időskori fényképet kaptam.

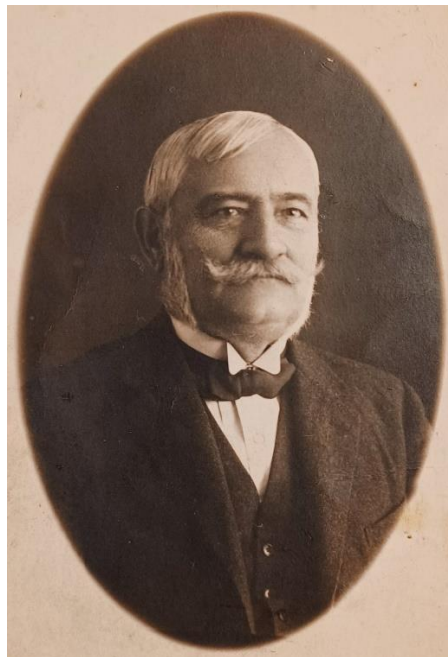
Haty Kálmán aláírása

³ Gacsári István: A füzesgyarmati Helvéci Hitvallású szent eklézsiának krónikája. Füzesgyarmat, 1838. 89-90. p.

⁴ A Déri Múzeum fotótörténésze

Az ifjú Haty Kálmán⁵

Az idős Haty Kálmán⁶

Középiskolai tanulmányait az aradi reáliskolában végezte. Ugyanitt földmérői iskolát végzett, majd 1894-ben okleveles mérnöki képesítést szerzett Budapesten, a Királyi József Műegyetemen.⁷ Közben dolgozott is, 1883-ban például elkészítette „Kunágota község belsősege, telkekkel és határa”, illetve „Reformátuskovácsháza, belsőség, telek, hrsz, határparcellák” térképeket.⁸

Az 1. világháborúban a 3. honvéd gyalogezred kötelékében szolgált, először az olasz, majd az erdélyi harctéren, hadnagyi rangban.

Debrecenbe érkezése előtt Kisújszállás városi mérnökeként tevékenykedett.⁹

Nem tudni pontosan, mikor érkezett Debrecenbe, de neve már 1897-ben feltűnik a különböző műszaki dokumentumokon. Fia, Kálmán is itt született ebben az évben, illetve a következő évben már Aczél Gézával egy nagy volumenű munkát tettek le a város asztalára. Egy 1908. évi „fizetésjavítására vonatkozó” javaslat szerint „ugyanazon állásban szolgál” 1897. május 1-jétől.¹⁰

⁵ A Déri Múzeum gyűjteményéből Nysz: VIII.82.18.1

⁶ Balla András, Haty Kálmán dédunokájának gyűjteményéből

⁷ A Királyi József Műegyetem Programja az 1894/1895 tanévre. Budapest, 1894. 58. p.

⁸ Kéziratostérképek a területi állami levéltárakban. (Szerk. Muzsnay Lászlóné és Maksay Ferenc) Budapest, 1968.

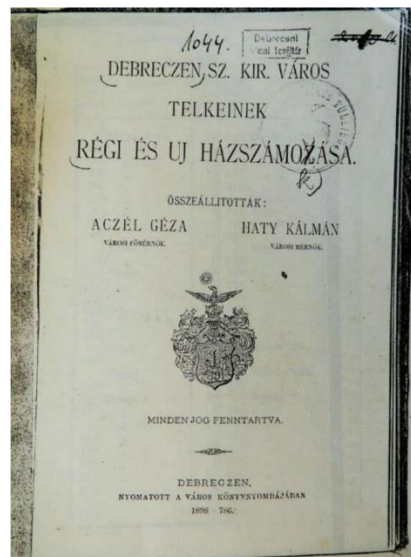
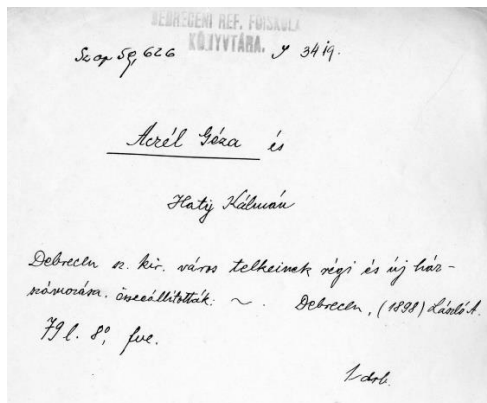
⁹ 1896. augusztus 8-án halott fia születési bejegyzése az anyakönyvben

¹⁰ A Város. 1908. augusztus 1. Melléklet 4. p.

Debrecen első nagyvárosi szabályozási tervét Aczél Géza főmérnökkel közösen készítették el. Ezt többször módosították, míg 1908-ban a város, majd a minisztérium is áldását adta rá. Ebben jelent meg először az egykori sánc útvonalán a kialakítandó külső körút, a Csapó-kanyar kiegyenesítése, a mai Faraktár utca terve, stb. A körúttal kapcsolatban érdekes megjegyezni, hogy ebben az évben fejeződik be a közel 60 éve készülgető belső körút.

Hogy milyen alapos munkát végzett az Aczél–Haty páros, mi sem bizonyítja jobban, minthogy a hatályos Aczél–Haty-féle és Borsos József által korrigált jogszabályt csak 1961. július 1-jén váltotta fel a Kalata Gyula nevével fémjelzett új városrendezési terv.

A régi házszámozási rendszert fel kellett váltani a teljesen új utcanévadási és házszámozási egységes rendszerrel. Ezt kellett hatalmas műszaki munkával kidolgozni, amit Aczél Gézával közösen végeztek el. Mivel igény merült fel rá, Aczél Géza és Haty Kálmán kezdeményezte a fenti munkájuk eredményeként egy utcaszámozási térkép kiadását. A város vezetése elfogadta a javaslatot és 500 példányban engedélyezték a kinyomtatását,¹¹ de kinyomtatásra került a „Debrecen sz. kir. város telkeinek régi és új házszámozása” kiadványuk is.

A kiadvány kéziratának és nyomtatott változatának fedőlapjai

A város általános csatornázásának, illetve a teljes mértékben hiányzó vízvezeték-hálózatának tervét és költségvetését először 1901. január 27-én, Simonffy Imre királyi tanácsos, polgármester elnökletével folyó értekezleten ismertette

¹¹ MNL HBmL IV.B. 1405/b 195.d. 55/1898.

Aczél Géza főmérnök. A tervezet elfogadása után Aczél Géza irányításával elindult a város egész területét behálózó fedett betoncsatornahálózat és a vízvezetékrendszer kiépítése. A közgyűlés az előkészítés, az ellenőrzés és a felügyelet ellátásához felállította a csatornázási és a vízvezetéki bizottságot, ennek vezetője Haty Kálmán lett. A munkálatokat a csatornázási bizottság vezette, az építésvezetői feladatokat 1910. október 1-ig Aczél Géza városi főmérnök, majd Haty Kálmán végezte. A csatornázással párhuzamosan a vízellátás kiépítése is megindult. A levéltár nagyon sok, ezekhez kapcsolódó Haty Kálmán által készített tervrajzot őriz.

1909-ben a városi közgyűlés húsz pályázó közül Haty Kálmánt választotta meg a megüresedett vízműfelügyelői állásra.¹²

Az 1913-ban felépült nagyerdei víztorony építésének vízügyi szakmai ellenőrzését Haty Kálmán vízműfelügyelő látta el.

1914-ben a vízvezeték- és a csatornarendszer kiépítéséről, valamint a víztorony vízzel történő ellátásáról egy hosszabb írás jelent meg a Debreczeni Képes Kalendáriomban Haty Kálmán tollából.¹³

Mivel nagyon gyakran jelen volt a különböző földmunkáknál, az itt előkerült régi, muzeális értékeket a Városi Múzeumnak ajánlotta fel.

1899-ben kezdték el építeni a város első bérházát a Piac és a Simonffy utcák sarkán. Az építés vezetésével Haty Kálmánt és Szilágyi János építészmérnököket bízta meg a városi tanács.

Sajnos debreceni épülettervezései közül csak egyre sikerült rálelnem. Sógórának, ifj. Dorogi Lajos (1880–?) MÁV mérnök, főtanácsosnak tervezte az 1901-ben felépült Nyomtató utca 5. számú házat, ahol egy ideig ők is éltek. Az épület az eklektika jegyeit viseli. Amikor Dorogi Lajost elvezényelték a városból akkor testvére nevére került a ház. 1920-as évek közepén dr. Varga-De Vargas Emil városi tiszti főorvos és felesége, Rotschneck Olga vásárolta meg a házat. Csak az ekkori beosztása ismert a háznak: az egyik szárnyban 4 szoba, hall, nagy üvegezett veranda, fürdőszoba, konyha, személyzeti WC és kamra volt. A másik szárnyban volt az orvosi rendelő és a várószoba.¹⁴A lakásrész egészen a szanalásig, az 1978-ig ügyvéd fiuk, Ervin tulajdonában volt.¹⁵

¹² Pesti Hírlap 1909. május 28. 7. p.

¹³ Haty Kálmán: Csatorna és vízvezeték. In. Debreczeni Képes Kalendárium 1914. 111–114. p.

¹⁴ Tímár Lajos: Vidéki városalakók. Debrecen társadalma 1920-1944. Budapest, 1993.

¹⁵ Dr. Bakay Mária szíves közlése

A debreceni Nyomtató utca 5. számú épület¹⁶

Sikerült találnom két települést, ahol általa tervezett épületek valósultak meg.

A kiskunhegyesi református iskola tervpályázatára nyolc pályamű érkezett 1911-ben. A presbiteri gyűlés Haty Kálmán tervét fogadta el kivitelre.¹⁷ Az épület 1912-ben elkészült, a Kossuth u. 43. alatti felújított épületben ma is iskola van.

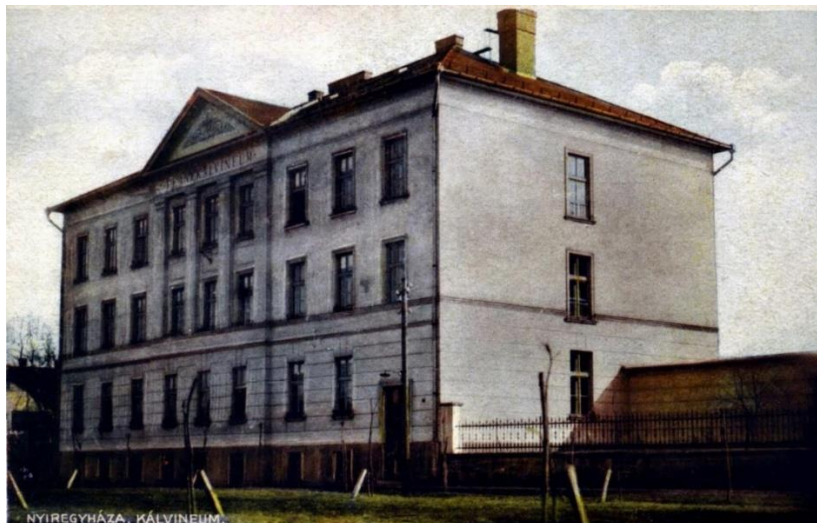

A kiskunhegyesi református iskola anno

¹⁶ Tímár Lajos: Két debreceni értelmiségi család a XIX-XX. században. Budapest, 1990. 37. p.

¹⁷ Művészet (Szerk. Lyka Károly) 1911. 9. szám

Nyíregyházán, a Búza utcában 1936-ban adták át a Haty Kálmán által tervezett református Leánykálvineum¹⁸ kétemeletes internátusát.¹⁹ A Búza utca 1. számú, szépen felújított épület – újabb épületrészekkel kiegészülve – ma a Nyíregyházi Művészeti Szakgimnázium használatában van.

A nyíregyházi református Leánykálvineum internátusa anno

Haty Kálmán a Debrecen Belvárosi Takarékpénztár Részvénytársaság alelnöki funkcióját 1916-tól töltötte be,²⁰ illetve a Gazdák Sütődéje Rt., valamint a Villamos favágó, porszívó és parkettfényező rt. igazgatóságának is tagja volt.

1923-ban a nemzetgyűlés törvénybe iktatta, hogy takarékosági szempontból redukálni kell a városi tisztviselők létszámát. Így 1923. október 31-i dátummal elindították főnökével, Aczél Gézával együtt mindkettőjük nyugdíjazását.

1930-ban felkérték a Református Debreceni Egyházmegye építkezési és az iskola építető bizottságának szakértőjének,²¹ valamint 1928-tól a debreceni református egyház presbitériumának tagjává választották. Ezeket a tevékenységeket egészen haláláig folytatta.

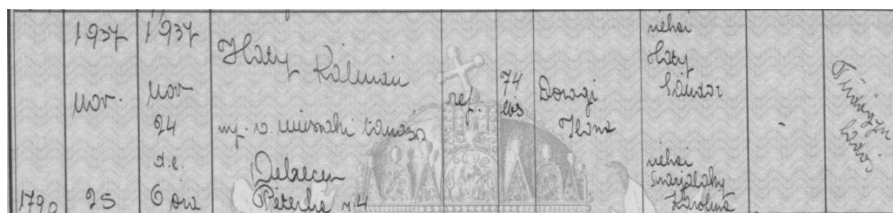
¹⁸ kálvineum: Kálvin Jánosról elnevezett református intézmény

¹⁹ Nagy Elek: Nyíregyháza fejlődése. In. Magyar városok monográfiája 8. Nyíregyháza és Szabolcsvármegye községei (Szerk. Ladányi Miksa) Budapest, 1931.

²⁰ Magyar Pénzügyi Compass 1916–1917- Budapest, 1917. 166. p.

²¹ Magyarországi református egyház egyetemes névtára az 1930—1932. évekre. Budapest, 1930. 147. p.

Haty Kálmán 1937. november 24-én tüdőgyulladásban, 74 évesen Debrecenben hunyt el, és itt is temették el a Köztemetőben.²² Sírja ma már nincs meg, felszámolták.

Haty Kálmán halálának bejegyzése az anyakönyvben

Haty Kálmán 1894-ben házasságot kötött **Dorogi Ilonával** (1873. december 21. Kisújszállás – 1949. január 16. Debrecen), Dorogi Lajos kisújszállási lelkész lányával. A Szent Anna utca 2530 (1897), a Nyomtató utca 5. (1909), majd a Kossuth utca 28. (1940) szám alatt laktak. Öt gyermekük született: ifj. Kálmán (1897–1954), Ilona (1901–1989), Emma (1903–1989), Anna Sarolta (1909–1960) és János György (1921–1941).

Ifjabb **Haty Kálmán** 1897. június 26-án, Debrecenben született. A debreceni Református Főgimnáziumban érettségizett. Tanulmányi ideje alatt bevonult, a harctéren szolgált a 29. népfőlkelő gyalogezredben,²³ ahol megsebesült.²⁴ Apjához hasonlóan ő is okleveles mérnöki képesítést szerzett Budapesten a Királyi József Műegyetemen 1923-ban.²⁵

A Magyar Királyi Államvasutak pályafenntartási és építési osztályán dolgozott szakaszmérnöként, majd a háború előtt a terület „osztályfőnökeként”, mint műszaki tanácsos. 1944-ben mérnök-főhadnagyként szolgált.

1936. augusztus 8-án, Debrecenben házasságot kötött Nemes Sarolta Olga (1905. január 10. Nyírbátor – 1982. március 13. King, USA) okleveles gyógyszerésszel. Két gyermekük született, Klára Jolán (1938. április 16. Debrecen – 2019. november 16. King, USA) és Kálmán János (1940. március 2. Debrecen – 2020. április 27. Seattle, USA).

A család 1947-ben először a németországi Vilshofenbe, majd 1951-ben Amerikába vándorolt. A két gyermek már Amerikában házasodott meg. Klára férje, Braxton Minor Dunn, két gyermekük született. Kálmán felesége Joyce Lurline Gray, aki az első színesbőrű modell volt Amerikában. Három gyermekük szüle-

²² VII. tábla KS. sor 59. sírhely

²³ Honvédségi közlöny 1917. december 1. 3081. p.

²⁴ Veszteség lajstrom. 1917. július 9. 4. p.

²⁵ A Királyi József Műegyetem Programja az 1923/1924 tanévre. Budapest, 1924. 98. p.

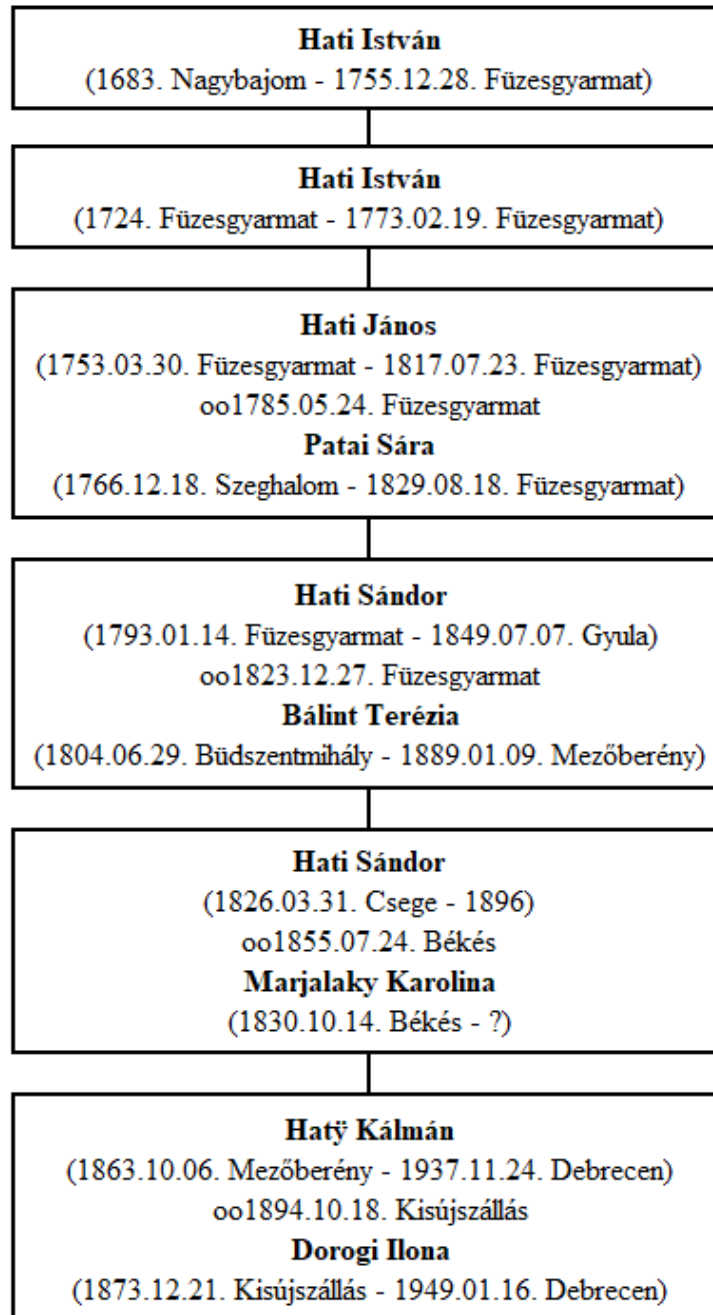
tett. Mind az öt gyermek az Amerikai Egyesült Államokban él. Az ifjabb Kálmán 1954. június 26-án Seattle-ben hunyt el.

Haty Ilonáról kevés információ lelhető fel. 1901. július 18-án, Debrecenben született. 1917-ben a debreceni Dóczy Felsőbb Leányiskolában érettségizett. 1940-ben női szabóként dolgozott és a Péterfia utca 14. szám alatt élt, 54 kataszteri hold földbirtokkal rendelkezett. (A Péterfia utca 14. számú házban több családtag is élt hosszabb-rövidebb ideig.) 1957 decemberében Debrecenben férjhez ment Péntek István (1890. március 22. Debrecen – 1975. március 12. Debrecen) városi tisztviselőhöz. Ilona 1989. január 7-án hunyt el Debrecenben. Testvérénél, Emmánál aludt a Békessy Béla utcai lakásban, amikor dohányzás közben elaludtak és tűz keletkezett. Ilona olyan súlyos sérüléseket szenvedett, hogy másnap belehalt a sérüléseibe.

Hatÿ (Haty) Emmáról is kevés információra sikerült rálelni. 1903. július 14-én, Debrecenben született. Ő is a Dóczy Felsőbb Leányiskolában érettségizett. Járványos gyermekbénulása miatt erősen mozgáskorlátozott volt. Sokáig a Péterfia utca 14. szám alatt élt. A ház szanálása után a Békessy Béla utca 9. szám alatt kapott lakást. Emma 1989. január 6-án tragikus körülmények között hunyt el Debrecenben. Mozgássérültként a lakásban felcsapó tűzből nem tudott kimenekülni, Ő a helyszínen elhunyt.

Hatÿ (Haty) Anna Sarolta 1909. július 21-én született Debrecenben. A református egyház tanítóképző intézetének gyakorló iskolájában, majd a Dóczy leánygimnáziumban tanult. 1930. augusztus 14-én, Debrecenben férjhez ment Balla Lajos (1901. január 2. Sármás – 1945. március 31. Zalaegerszeg) MÁV főmérnökhöz. 1931-ben a Werbőczy utca 5. szám alatt éltek. Anna a Debreceni Mezőgazdasági Gépgyár bérszámfejtője volt. Egy gyermekükről van ismeretünk. Ifjabb Balla Lajos első felesége Ujvári Erzsébet. Egy gyermekük született, a legifjabb Lajos, második feleségétől, Angyal Katalintól pedig András nevű fiuk. Halála előtt Anna a Péterfia utca 14. szám alatt élt. 1960. július 30-án, Debrecenben hunyt el tüdőgümőkórban, és itt is temették el.

Haty János György 1921. július 16-án, Debrecenben született. A debreceni Református Főgimnáziumban érettségizett 1939-ben. Hosszú szenvedés után 1941. augusztus 10-én karpaszományos örmesterként hunyt el a debreceni honvédkórházban, tüdőgümőkórban. A debreceni Köztemetőben temették el.

Haty Kálmán felmenői

Haty Kálmán (1863.10.06. Mezőberény – 1937.11.24. Debrecen)
házasságkötés: 1894.10.18. Kisújszállás
Dorogi Ilona (1873.12.21. Kisújszállás – 1949.01.16. Debrecen)

Haty Kálmán (1897.06.26. Debrecen – 1954.06.26. Seattle)
házasságkötés: 1936.08.08. Debrecen
Nemes Sarolta Olga (1905.01.10. Nyírbátor – 1982.03.13. King)

Haty Ilona (1901.07.18. Debrecen – 1989.01.07. Debrecen)
házasságkötés: 1957.12.xx. Debrecen
Péntek István (1890.03.22. Debrecen – 1975.03.12. Debrecen)

Haty Emma (1903.07.14. Debrecen – 1989.01.06. Debrecen)

Haty Anna Sarolta (1909.07.21. Debrecen – 1960.07.30. Debrecen)
házasságkötés: 1930.08.14. Debrecen
Balla Lajos (1901.01.02. Sármás – 1945.03.31. Zalaegerszeg)

Haty János György (1927.07.16. Debrecen – 1941.08.10. Debrecen)

Haty Kálmán és gyermekei

